

dr hab. Katarzyna Smyk, prof. UMCS
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Instytut Nauk o Kulturze
Katedra Niematerialnego Dziedzictwa
Kulturowego

Lublin, 20 lutego 2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Mgr Aleksandry Brzostek-Przybyszewskiej
Wyjście smoka. Chińskie legendy miejsce w kontekście pamięci kulturowej,
napisanej pod kierunkiem promotor dr hab. Violetty Wróblewskiej, prof. UMK
i promotora pomocniczego dr. Macieja Szatkowskiego
Toruń 2025

Rozprawa doktorska Mgr Aleksandry Brzostek-Przybyszewskiej pt. *Wyjście smoka. Chińskie legendy miejsce w kontekście pamięci kulturowej* poświęcona jest obszarowi badań literacko-folklorystycznych, z którymi niewielu badaczy w Polsce i na świecie mogłoby się zmierzyć. Niewielu bowiem łączy takie umiejętności, jak analiza tekstów folkloru funkcjonujących w języku chińskim za pomocą narzędzi wypracowanych przez folklorystykę europejską, słowiańską i polską. A taką właśnie unikatową wiązkę kwalifikacji posiadała Autorka recenzowanej dysertacji, wypracowując je przez lata poświęcone nauce języka chińskiego, studiom na chińskojęzycznych uczelniach oraz folklorystycznym badaniom terenowym realizowanym w Chinach i na Tajwanie. Gdy dodamy do tego ujawniające się w rozprawie: zmysł obserwacji kulturowych kontekstów legend miejskich, wyczulenie Autorki na przemiany społeczno-(geo)polityczne oraz wszechstronne przygotowanie badawcze, będziemy mogli stwierdzić, że praca Mgr A. Brzostek-Przybyszewskiej wnosi znaczące *novum* do badań w dyscyplinie literaturoznawstwo oraz w subdyscyplinach folklorystyka i folklorystyka antropologiczna. Wprowadzenie tego *novum* jest tym donioślejszym osiągnięciem Autorki, że badania chińskich legend miejskich w Polsce i na świecie oraz legend miejskich w Chinach są dopiero inicjowane. Recenzowana rozprawa nie tylko zatem uzupełnia stan wiedzy, ale ma ogromne szanse kształtować ogólnościowe badania nad tytułowym tekstem folkloru, zwłaszcza po wydrukowaniu w postaci książki i artykułów w językach polskim i angielskim, co z pełnym przekonaniem rekomenduję.

Praca liczy 254 strony znormalizowanego maszynopisu (w tym bibliografia – 20 stron, aneks – 66 stron), składa się ze wstępu, zakończenia i trzech rozdziałów o pogłębionej strukturze. Dla

zrozumienia koncepcji badań i analiz fundamentalny jest *Wstęp*, w którym Autorka określa swoje **założenia i tezy, na jakich opiera cele i pytania badawcze**. Otóż należy ten kompleks treści uznać za bardzo ambitny: chińskie ustne przekazy różnych wariantów, nazywane generalnie legendami miejskimi, z założenia odzwierciedlają wpływ mody Zachodu, łącząc różnorakie kulturowe inkrustacje z tradycją Wschodu. Zaplanowano badanie ich w aspekcie pamięci kulturowej (i kulturowej amnezji – rządowej strategii pogrążania w zapomnieniu), w aspekcie prawdziwości i *mitorealizmu* charakterystycznego dla Państwa Środka (jak pisze Yan Lianke). Autorka przyjmuje wreszcie, że legendy miejskie są swoistą konstrukcją światopoglądową izomorficzną względem struktury rzeczywistości i że obie podlegają ciągłym, niezwykle interesującym dla folklorystki, różnorodnym przemianom, tak dynamicznym, że aż niepokojącym. Legendy miejskie stanowią w ujęciu A. Brzostek-Przybyszewskiej element wernakularnego obiegu treści i znaczeń, a zarazem odpowiedź Chińczyków na obieg informacji sterowany rządowo. Ostatecznie, te bardzo ambitne i interdyscyplinarnie zakrojone założenia doprowadzają Autorkę do celu pracy: próby wykazania mitycznego charakteru współczesnych opowieści o podłożu tradycyjnym i odczytanie ich znaczeń w kontekście kulturowym z uwzględnieniem kwestii, w jaki sposób społeczeństwo chińskie próbuje oswajać i nadawać znaczenia obserwowanym zmianom kulturowym. Takie ujęcie tematu i wybór kontekstów interpretacyjnych zapewnia o dojrzałości naukowej Autorki, przygotowanej do stawiania doniosłych pytań (s. 15) tak dla rozwoju badań literaturoznawczych, folklorystycznych i komparatystyczno-kulturoznawczych, ale też dla komunikacji i porozumienia międzykulturowego.

* * *

Odpowiedzi na szereg pytań badawczych postanawia Mgr Brzostek-Przybyszewska szukać w niezwykle wartościowym i unikalnym **materiale analitycznym**. Podstawą materiałową pracy jest bowiem imponujący i reprezentatywny kwalitatywnie i kwantytatywnie autorski zbiór wątków legend miejskich i teorii spiskowych, zgromadzony przez Autorkę w latach 2014–2018 podczas pobytów na uniwersytecie w Pekinie w ramach studiów magisterskich i stypendium UMK oraz pracy w tamtejszym Wydziale Kultury Ambasady RP. Materiał analityczny zbierano za pomocą różnych, właściwie dobranych technik: wywiadu etnograficznego w języku chińskim lub angielskim (język wybierali respondenci; z doborem rozmówców metodą kuli śnieżnej), osobiście i za pomocą komunikatorów, a także kwerendy internetu. Swoją pracę Autorka zamieściła w **aneksie** pracy zatytułowanej *Chińskie legendy miejskie i teorie spiskowe – antologia* (s. 165–230), stanowiącym integralną, niezwykle cenną część rozprawy, zarazem unikatową na polu polskiej folklorystyki. Zawiera on 93 narracje, ułożone tematycznie, począwszy od legend miejskich i teorii

spiskowych na temat środków lokomocji, nawiedzonych miejsc, nadzwyczajnych zjawisk natury, istot nadprzyrodzonych itd. Zestaw rozpoczyna się do wątków prototypowych dla legend miejskich w ogóle, a kończy tematami dalszych i formami drobniejszymi, jak formuły nakazów i zakazów. Taki układ ocenić należy pozytywnie, do czego dodatkowo przekonuje wystandaryzowanie opisu i staranność redakcyjna, zapis chiński z tłumaczeniem na język polski, komentarz dotyczący wywiadu, komentarz filologiczny dotyczący treści, wariantów itd. oraz komentarz kulturowy na temat religii, praktyk duchowych, symboliki, przemian kulturowych, płci, mechanizmów rynkowych itd. Pod każdą jednostką antologii wskazano źródło/źródła wariantów. W sumie taka antologia mogłaby ukazać się jako osobna publikacja w wersji popularnej (po przeredagowaniu komentarzy, rzecz jasna), a w przypadku przygotowania rozprawy do druku – jako część monografii. Stanowiłaby cenne źródło materiałów do dalszych analiz folklorystycznych.

Rozdział pierwszy *Legenda miejska – charakterystyka gatunku i stanu badań* (s. 21–49) podejmuje w zasadzie najpoważniejszy problem, przed którym stanęła Doktorantka: czym jest legenda miejska. Wyrażając niedosyt zaobserwowany w dotychczasowym stanie badań genologicznych, zdecydowała się na swoją drogę w odnalezieniu odpowiedzi, może wynikającą z nieco arbitralnych decyzji, niemniej układających się logiczny i spójny wywód. Przybliży zatem pojęcie legendy miejskiej w ujęciu semiotycznym (wg szkoły Tartu-Moskwa) i w ujęciu genologicznym (legenda miejska jako mit). Bardziej rozbudowana jest część druga, pokazująca sprawność Autorki w zanurzaniu się w interdyscyplinarną (i wielojęzyczną) literaturę przedmiotową, porządnym prezentowaniu istotnych dla swojego wyводу treści i zależności: w ujęciu literaturoznawczym, etnoreligijnym, strukturalistycznym, Barthesa (w ostatnim przypadku może zamiast *współczesności* w tytule tego podrozdziału warto dać określenie nastawione na metodologię badania mitu). Ostatnia część rozdziału przekonuje o przydatności pojęcia narracji wernakularnych do uchwycenia istoty chińskich tekstów folkloru. Autorka udowadnia, że potrafi prowadzić wywód naukowy o wysokim stopniu skomplikowania i abstrakcji, myśli dystynktywnie poszukując własnej definicji legendy miejskiej, widzi też interferencję różnych nieodległych gatunków i terminologii, właściwie eksplikując elementy autorskiej definicji. W mojej opinii doprecyzowania wymagałoby kilka kwestii, na przykład podnoszone przez Doktorantkę na s. 30 zderzenie języków doprowadzające do Łotmanowskiej *eksplozji*. Nie jest jasne, jakie dokładnie „języki” zderzają się Jej zdaniem w przypadku chińskich legend miejskich. Jednym ze słabszych punktów tego rozdziału jest zbyt powierzchowne potraktowanie pojęcia istotnego dla szkoły tartusko-moskiewskiej – tekstu kultury. Chce się zadać pytanie, czemu pominięto kwestię struktury

ważną dla tego pojęcia oraz co wynika z tego, że legendę miejską chcemy definiować poprzez semiotycznie rozumiany tekst kultury.

Rozdział drugi *Folklor i folklorystyka w Chinach, czyli lokalne źródła legendy miejskiej oraz sposoby ich badania* (s. 51–91) rozpoczyna prezentacja specyfiki rozwoju folkloru i folklorystyki Państwa Środka na tle jego sytuacji społecznej, politycznej i kulturowej. Prezentacja ta sięga XIX w. i ma układ chronologiczny, uwzględnia uwarunkowania geopolityczne, indoktrynację treściami komunistycznymi i zmienną waloryzację folkloru i folklorystyki na przestrzeni lat, m.in. pod wpływem rewolucji kulturalnej lat 60-70 XX w. czy Konwencji UNESCO 2003. Bardzo cenny dla recenzowanej rozprawy jest dalszy ciąg tego rozdziału, poświęcony wyłuszczeniu z szeregu publikacji informacji na temat gatunków dziwnych opowieści i cudownych powieści, którym Autorka przypisuje status prototypów chińskiej legendy miejskiej. Wartości tej części rozprawy upatruję w tym, że Mgr Brzostek-Przybyszewska w coraz śmielszych analizach cząstkowych skupia się konsekwentnie i metodycznie na podjętym zadaniu: zdefiniowaniu gatunku legendy miejskiej w inwariancie chińskim. Zanim wyartykułuje swoją definicję, przybliża polskiemu czytelnikowi rozwój badań nad legendą miejską w Chinach i tamtejszą recepcję podejść zachodnich; śledzi wpływ tradycji literackiej, odniesienia do kategorii prawdziwości, kwestie autoekspresji danej grupy społecznej, koncepcję żartu i parodii, legendy akademickiej, funkcje legend miejskich, ich typologie itd. Za podsumowanie tych rozważań należy uznać podrozdział ostatni *Próba zdefiniowania legendy miejskiej*, będący rozbudowaną definicją, wielowymiarowo pokazującą możliwość podejść do problemu, z naciskiem na mitorealizm i charakterystykę gatunku przez pryzmat sytuacji komunikacyjnej, formy, treści, funkcji kompensacyjnych. Choć Mgr Brzostek-Przybyszewska nie zaznacza wyraźnie – a szkoda – swojego wkładu, znalazła odwagę do podsumowania jednym akapitem (czytaj definicją) swoich rozważań (s. 90). Wyrażając pozytywną opinię na temat tego proporcjonalnego rozdziału przynoszącego pogłębione wnioski, odnoszę wrażenie, że na ten temat Autorka nie powiedziała jeszcze ostatniego słowa: widać, że wyspecjalizowała się w prezentowanej tu problematyce, widzi nowe przestrzenie dla dalszych dywagacji genologicznych. Działa na pograniczu kultury (Chiny–Polska co najmniej), a to daje Jej – i nam – szansę na Jej kolejne nowatorskie analizy.

Chińskie legendy miejskie i teorie spiskowe – o zmianach społecznych w kontekście pamięci kulturowej (s. 93–158) – to tytuł ostatniego rozdziału, analitycznego. Z wykorzystaniem kategorii i podejść omówionych w poprzednich rozdziałach, Autorka analizuje wybrane wątki, istotne z punktu widzenia folklorystyki i tematu pracy: znikającego autostopowicza, epidemii Covid-19,

Badaczka wykazała, że chińska legenda miejska przestaje być miejska, a staje się ogólnonarodowa (por. s. 93): czy w Polsce mamy też wątki o takim potencjale?

Spore wątpliwości natury *stricte* merytorycznej budzi **porządek lekturowy**. Owszem, Autorka skorzystała z prac wielojęzycznych (w tym – po chińsku) na temat folkloru, folklorystyki, kultury, historii, filozofii, symboliki chińskiej i dobrze umocowała swoje rozważania w dziełach klasycznych uznanych antropologów, co na pewno jest cenne z punktu widzenia literaturoznawstwa. Zabrakło jednak podbudowy teoretycznej w zakresie pamięci kulturowej, przywołanej w tytule rozprawy. Pozwolę sobie przypomnieć choćby o pracach Assmannów (odnotowuję czterokrotne przywołanie ustaleń Jana Assmana, jednak raczej w charakterze ozdobnika, niekiedy zapośredniczonego przez artykuł A. Rajewskiego), Szackiej, ale nade wszystko – Wójcickiej (*Pamięć zbiorowa a tekst ustny*). Czy może przesunięcie lekturowe w stronę prac anglo- i chińskojęzycznych ma uzasadnienie merytoryczne?

Praca została przygotowana starannie pod względem technicznym i językowym. Drobne usterki w zapisach adresów bibliograficznych (zwłaszcza czasopism; brak dat odczytu przy materiałach internetowych) nie umniejszają w żadnym razie wartości rozprawy i zapewne łatwo zostaną zniwelowane w trakcie przygotowania tekstu do publikacji. Uważam bowiem, że recenzowana dysertacja **zasługuje na opublikowanie w formie książkowej** ze względu na nowatorskie ujęcie tematu oraz na wyjątkowość materiału analitycznego.

Konkluzja. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska Mgr Aleksandry Brzostek-Przybyszewskiej pt. *Wyjście smoka. Chińskie legendy miejsce w kontekście pamięci kulturowej* spełnia wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim, dlatego wnioskuję do Rady Dyscypliny Literaturoznawstwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika o dopuszczenie Mgr Aleksandry Brzostek-Przybyszewskiej do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Aleksandra Przybyszewska

Lublin, 20 V 2025 r.